

Book Reviews

MARIA ČECHOVÁ, JAN CHLUPEK, MARIE KRČMOVÁ, EVA MINÁŘOVÁ, *STYLISTIKA SOUČASNÉ ČEŠTINY*, Praha: ISV, 1997, 282 s.;

JANA HOFFMANNOVÁ, *STYLISTIKA A... SOUČASNÁ SITUACE STYLISTIKY*, Praha: Trizonia, 1997, 200 s.

W 1997 r. ukazały się dwie nowe czeskie publikacje stylistyczne o syntetycznym charakterze: *Stylistika současné češtiny* autorstwa M. Čehovej, J. Chloupka, M. Krčmovej i E. Minářovej oraz J. Hoffmannovej *Stylistika a...* Stylistyka czeska cieszy się zasłużeniem znakomitą renomą już od czasów szkoły praskiej i dlatego te dwie zupełnie różne prace przygotowane przez doświadczonych badaczy o bogatych dokonaniach nie mogą nie wzbudzić zainteresowania.

Stylistycy czescy nie stronili zresztą nigdy od prób całościowego spojrzenia na problematykę swojej dyscypliny. Wystarczy wspomnieć przedwojenne jeszcze prace B. Havranka, dyskusję na łamach czasopisma „Slovo a slovesnost” z lat 1954-1955 podręcznikowe opracowania – m. in. J. Bečki (1948 i 1992), *Základy české stylistiky* A. Jedlički, V. Formánkovéj i M. Rejmánkovéj (1970), M. Jelinka (1995), książki K. Hausenblasa (1972 i 1996), Jedlički (1974), Chloupka (1985), M. Čehovej (1985), czy tom *Studies in Functional Stylistics* (1993).

Stylistika současné češtiny została pomyślana jako podręcznik akademicki i nawiązuje do podobnego wcześniejszego opracowania tych samych autorów (*Stylistika češtiny*, 1991). Generalnie sposobem ujęcia rzeczywistości językowej mieści się w nurcie twórczo rozwijanych tradycji czeskiej stylistyki funkcjonalnej. Podręcznikowy charakter dzieła zadecydował o doborze treści i sposobie ich prezentacji (zwięzłość, jasność, przejrzystość kompozycyjna itd.). Na nieco ponad dwustu pięćdziesięciu stronach autorzy przekazali sporo informacji o samej stylistyce i przede wszystkim o współczesnym języku czeskim ze stylistycznego punktu widzenia. Dla czytelnika szkoda, że opis sytuacji poznawczej w stylistyce i sama charakterystyka języka są dość lakoniczne.

W rozdziale I. *Pojmosloví stylistiky* (s. 7-35) definiuje się **styl** („Jazykový styl je způsob cílevědomého výběru, a uspořádání (organizování) jazykových prostředků, který se uplatňuje při genezi textu; v hotovom komunikátu se pak projevuje jako princip organizace jazykových jednotek, který z částí a jednotlivostí tvoří jednotu vyhovující koómunikačnímu záměru autora, s. 9), a także **stylistykę** („jazykovědna disciplína, která styl studuje a na základě analýzy jednotlivých textů dochází ke zobecnění zákonitosti stylizace jazykových projevů”, *tamže*) w zgodzie z najbardziej rozpowszechnionym sposobem rozumienia tych pojęć. Rozpatruje się je w kontekście komunikacji językowej, którą regulują normy strukturalne, komunikacyjne i stylowe. „**Stylova norma** působí na výběr a organizaci jazykových prostředků podle povahy a komunikačního cíle promluvy, popř. celého textu. Přitom je míra její závaznosti různá na ose (1) přídržení se vyjadřovacího modelu a (2) tvůrčí práce s textem modelem neurčeného” (s. 23).

Kluczowe dla stylistyki funkcjonalnej pojęcie **stylu funkcjonalnego** jest określone w nawiązaniu do tradycji czeskiej teorii stylu, zwłaszcza do poglądów B. Havranka i A. Jedlički. Za podstawę wydzielenia tych stylów przyjmuje się zespół obiektywnych czynników stylotwórczych, wśród których dominującą pozycję zajmuje główna społeczna funkcja wypowiedzi. Ostatecznie do zasobu prymarnych stylów funkcjonalnych zalicza się style: potoczny (*prostěsdelovací*), specjalistyczny (naukowy, *odborný*), administracyjny, publicystyczny, retoryczny i artystyczny (*umělecké literatury*). Wewnątrz głównych sfer stylowych jak i na ich pograniczach powstają podsfer y bardziej wyspecjalizowane. Są one wyrazem stylowej dynamiki rozwojowej.

Rozdział II. *Diferenciace a stratifikace národního jazyka* (s. 36-49) poświęcony jest różnym odmianom czeskiego języka narodowego (język literacki, gwary ludowe, interdialekty, tzw. *obecná čeština*, języki profesjonalne, slang, argot) i ich funkcjonalnej dyferencjacji. Największa poliwalencja funkcjonalna cechuje język literacki, odmianę podlegającą kodyfikacji i cieszącą się znacznym prestiżem. Warto odnotować, że autorzy nie zdążyli ustosunkować się do zarzutów wobec praskiej teorii języka literackiego stawianych przez Starého (1996). Być może ukazała się zbyt późno, by ją uwzględnić.

Bardzo skrótowy jest także rozdział III. *Slohotvorní činitelé* (s. 50-63). Przedstawia się w nim główne czynniki stylotwórcze obiektywne (1. podstawowe funkcje komunikatu, 2. charakter komunikatu – oficjalny/nieoficjalny, 3. sytuacja komunikacyjna – środowisko i czas, 4. charakter adresata, 5. forma komunikatu – ustna/pisemna, 6. stopień przygotowania komunikacji, 7. użyty kod, 8. temat) oraz subiektywne m.in.:

- 1) intelektualne właściwości komunikantów,
- 2) stopień znajomości kodu,
- 3) doświadczenie życiowe, dojrzałość społeczna i kulturowa,
- 4) poziom wykształcenia ogólnego i specjalistycznego,
- 5) zdolność do myślenia metajęzykowego i językowa samoświadomość komunikantów,
- 6) znajomość tematu i stosunek do niego,
- 7) socjalna charakterystyka komunikanta,
- 8) charakterologiczne i mentalne właściwości komunikanta, jego doraźny stan psychiczny i fizyczny oraz gotowość do komunikacji,
- 9) charakterologiczne i inne właściwości związane z wiekiem i płcią komunikanta,
- 10) stosunek do adresata, umiejętność przystosowania komunikatu do możliwości adresata,
- 11) indywidualne skłonności i nawyki komunikanta.

W rozdziale IV. *Stylistické aspekty výstavby textu* (s. 64-80) zostały przedstawione niektóre kwestie budowy tekstów. Najszerzej omawia się mające w czeskiej stylistyce oraz lingwistyce (teorii) tekstu spore tradycje zagadnienie form podawczych (*slohových postupů*), por. informacja, opowiadanie, opis, wyjaśnienie, rozważanie (*slohové postupy : informační, vyprávěcí, popisný, výkladový, úvahový*). Dalsze zagadnienia, m. in. kompozycji poziomej i pionowej oraz kohezji i koherencji zostały tylko zasygnalizowane.

Stosunkowo sporo miejsca poświęca się w kolejnym rozdziale (s. 81-131) stylowej charakterystyce środków językowych – od fonetycznych poprzez gramatyczne do leksykalnych, choć wobec obszerności zagadnienia omówienie musi być z konieczności skrótowe i wybiórcze.

W rozdziałach VI-XI (s. 132-244) autorzy *Stylistiky* zajmują się poszczególnymi stylami uznanymi za prymarne : potocznym, naukowym, administracyjnym, publicystycznym, retorycznym oraz literatury artystycznej. Mimo różnego autorstwa zasadniczo zachowana została jednolitość ich ujęcia, widoczna już w tytułach, por. IX. *Ziskávací a přesvědčovací funkce jako konstituující faktor projevu – funkční styl publicistiký* (s. 176-200) oraz XI. *Deklarování estetické funkce jako konstituující faktor projevu – funkční styl umělecké literatury* (s. 210-240). Wymienione rozdziały należą do najobszerniejszych. O ich zawartości najlepiej informują tytuły podrozdziałów: 1. *Stylová sféra publicistická a její funkce*, 2. *Místo publicistického stylu mezi funkčními style*, 3. *Jazyková stránka publicistických projevů* (tu omówienie szeregu zagadnień takich jak: obrazo-

wość, wyrazy modne, modyfikacja frazeologizmów, użycie środków językowych z innych odmian itp.),

4. *Stylové normy a žánrová diferenciacie* oraz 1. *Stylistika a poetika*, 2. *Jazyk autora a jeho styl*, 3. *Styl umělecké literatury*, 4. *Poetizace uměleckého textu*, 5. *Textová výstavba*, 6. *Stylová norma v jazykové výstavbě uměleckých textů*, 7. *Diferenciacie stylu textů deklarujících estetickou funkci sdělení*.

W ostatnim rozdziale (*XII. Metodologické problémy stylistiky*, s. 245-266) zostały podjęte trzy różne sprawy: a) empiryczne, eksperymentalne i teoretyczne metody badań stylistycznych; b) zastosowanie wiedzy stylistycznej do przygotowania zaleceń dotyczących tworzenia i recepcji tekstu naukowego; c) rozwój czeskiej stylistyki funkcjonalnej.

Otrzymaliśmy zatem akademicki podręcznik starannie przemyślany i napisany z pozycji stylistyki funkcjonalnej. Autorzy wykorzystują dorobek czeskiej XX-wiecznej lingwistyki oraz własne dokonania. Prawdopodobnie ograniczenia wydawnicze sprawiły, że można odczuwać pewien niedosyt. Wiąże się on ze zbytnią może skrótością wywodów oraz ze skąpością materiału ilustrującego te wywody, a także z brakiem pokazania szerszego tła, na którym rozwijała się i na które wpływała stylistyka czeska. Stylistyka funkcjonalna wciąż stanowi żywotny i chyba centralny paradygmat badań stylistycznych, ale obok niej istnieje wiele innych nurtów, często zrodzonych z inspiracji płynących ze stylistyki czeskiej.

Książka J. Hoffmannovej *Stylistika a...* prezentuje duże i różnorodne grono stosunkowo młodych interdyscyplinarnych obszarów badawczych, które lokują się w bliskim kontekście stylistyki, czyniąc z niej dziedzinę o rozmytych brzegach, chaotyczną wręcz eklektyczną. Myślę, że za ten przewodnik poznawczy wszyscy zajmujący się stylistyką będą autorce bardzo wdzięczni. Skłania on ponadto do głębszych refleksji nad sytuacją poznawczą w naszej dyscyplinie.

Stylistika a... nie jest słownikiem terminów stylistycznych (por. Wales 1989), ani spójną syntezą współczesnej wiedzy z tego zakresu. Nie obejmuje też wszystkich granicznych i ponadgranicznych poszukiwań. Stanowi coś pośredniego – przybliża prawie trzydzieści „teorii” („analiz”), pokazuje ich więzi i różnice. Myślę, że najlepszym przybliżeniem pracy J. Hoffmannovej będzie ich wyliczenie: analiza dyskursu, lingwistyka feministyczna, fonetyka, fonologia, gramatyka, interpretacja tekstu artystycznego, intertekstualność, teoria komunikacji językowej, teoria kontekstualizacji, analiza konwersacyjna, krytyczna analiza dyskursu, kultura języka, lingwistyka kwantytatywna, komunikacja literacka, ustność/pisemność, teoria aktów mowy, narratologia, lingwistyka pragmatyczna, psycholingwistyka, teoria relewancji, retoryka, semantyka, semiotyka,

socjolingwistyka, składnia tekstu, lingwistyka systemowa, lingwistyka tekstu, typologia tekstów. Sama autorka już tylko wylicza dalsze obszary ściśle związane ze stylistyką (tradycyjne jak lingwodydaktyka, translatoologia itd. oraz zupełnie nowe).

Każdej z wymienionych sfer badawczych poświęca się kilkunastopięciorozdziałowy rozdział informujący o jej genezie i rozwoju. Autorka usiłuje łączyć „różnojęzyczne” nurty w obrębie sfery w pewną całość oraz wskazywać korespondencje między odrębnymi teoriami, przebijając się przez różne metajęzyki. Sądzę, że nawet specjaliści związani z poszczególnymi sferami znajdą w ich prezentacjach coś dla siebie interesującego. *Stylistika a...* ma jednak chyba największą wartość jako panorama ukazująca dynamikę sytuacji poznawczej na sporym terytorium współczesnej humanistyki. Stąd jej waga nie tylko dla stylistyków, ale i dla naukoznawców, historyków nauki.

Pracę kończy *Závěr : Současná situace stylistiky*. Jakie są końcowe konstatacje autorki? Za zepchnięte w cień uważa ona pewne orientacje stylistyczne, które kiedyś znajdowały się na pierwszym planie, m. in.: a) stylistykę dewiacji, która uważała, że styl wyznaczają przede wszystkim zjawiska i środki różniące się od normy, neutralnego wyrażenia („odchylenia”, specyficzności u formalistów, dezautomatyzacje u prażan); b) stylistykę ekspresji zorientowaną na nacechowaną aktywność stylotwórczą i pomijającą całościową budowę tekstu; c) stylistykę wyboru, opartą na założeniu, że dla określonych treści możemy wybierać różne zespoły środków wyrazu (dziś uważa się, że treść jest ściśle związana z planem wyrażania i niesie, implikuje określony sposób wyrazu); d) stylistykę generatywną. Nowe oblicze zyskuje stylistyka kwantytatywna, która staje się stylistyką korpusową. Jej zdaniem nie traci na znaczeniu wkład czeskiej stylistyki funkcjonalnej, ale wymaga nowego podejścia, uwzględniającego przemiany sytuacji społecznej i poznawczej oraz różne kontynuacje tradycji praskich.

Za K. Hausenblasem autorce bliskie jest traktowanie stylu jako zasady integrującej wszystkie elementy z różnych planów budowy tekstu (od najniższych po treściowe i kompozycyjne). Przy takim ujęciu stylu pojęcie to może integrować wszystkie omówione sfery badawcze zorientowane na komunikację ustną i pisemną. Nie ukrywam, że skłaniam się do stanowiska podobnego, określając styl jako humanistyczną strukturę tekstu (por. Gajda 1982; 1983) z integralnym ujęciem stylu tylko pozornie kłóci się widoczna dziś postmodernistyczna maniera programowego naruszania konwencji stylowych, mieszania stylów i gatunków, stylowego pluralizmu (pole do popisu ma tu stylistyka intertekstowa).

Stylistyka ma więc swoją problematykę socjostylistyczną (jednostki i grupy społeczne mają różne style, ujawniające się w użyciu różnych odmian języko-

wych, w ich mieszaniu i w przechodzeniu z jednej na drugą), psychostylistyczną (zachowania przy tworzeniu i recepcji tekstów) oraz pragmastylistyczną (przestrzeganie lub naruszanie norm).

Otrzymaliśmy zatem dwie różne, ale kompatybilne prace stylistyczne. Jedna z nich przedstawia w podręcznikowym ujęciu stabilne centrum dyscypliny i odwołuje się do paradygmatu stylistycznego szkoły praskiej, który wykazuje żywą elastyczność i otwartość oraz dostarcza narzędzi do opisu w skali makrostylowej (i makrostylistycznej). Natomiast druga koncentruje uwagę na „przednim skraju” badań stylistycznych, na różnych nowszych koncepcjach, przeważnie o charakterze lokalnym.

Na podstawie obu prac można pokusić się o następującą diagnozę sytuacji poznawczej we współczesnej stylistyce. Określenie jej przy pomocy słowa *chaos* nie wydaje się trafne. Mamy do czynienia z „dużym” ładem w postaci paradygmatu stylistyki funkcjonalnej, który doskonale wpisuje w ogólną sytuację poznawczą nauk o języku (komunikacjonizm, tekstowość, neofunkcjonalizm, kulturalizm itd.) oraz „panuje” nad chaosem „małych” porządków lokalnych. Ów chaos stanowi niejako naturalny stan normalnie rozwijającej się nauki.

Literatura

- Bečka J., 1948, *Úvod do české stylistiky*, Praha.
Bečka J., 1992, *Česká stylistika*, Praha.
Čechova M., 1985, *Vyučování slohu. Úvod do teorie*, Praha.
Chloupek J., 1985, *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, Brno.
Gajda S., 1982, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Warszawa.
Gajda S., 1983, *Styl jako humanistyczna struktura tekstu*, „Z polskich studiów slawistycznych”, seria VI t. 2, Warszawa.
Hausenblas K., 1972, *Výstavba jazykových projevů a styl*, Praha.
Hausenblas K., 1996, *Od tvaru k smyslu textu*, Praha.
Jedlička A., Formánková V., Rejmánková M., 1970, *Základy české stylistiky*, Praha.
Jedlička A., 1974, *Spisovný jazyk v současné komunikaci*, Praha.
Jelinek M., 1995, *Stylistika. – Příruční mluvnice češtiny*, Praha.
Stary Z., 1996, *V jmenu funkce a intervence*, Praha.
Studies in Functional Stylistics, 1993, ed. J. Chloupek and J. Nekvapil, Amsterdam-P-hiladelphia.
Wales K., 1989, *Dictionary of Stylistics*, London : Longman.

STANISŁAW GAJDA